

Н.М. Сорочинська, О.О. Мартинюк, О.О. Гісем

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

ПІДРУЧНИК ДЛЯ 8 КЛАСУ

загальноосвітніх навчальних закладів

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН
2016

Цими піктограмами (, , ,) у підручнику позначено ті його складові, які можна відкрити у електронній версії за посиланням:
<http://www.bohdan-digital.com/edu>.

ЛЮБІ ДРУЗІ!

Цього навчального року ви продовжите вивчати систематичний курс все-світньої історії. Він дозволить вам сформуванати уявлення про події минулого у XVI–XVIII ст.

Надійним помічником у цьому стане підручник, який ви тримаєте в руках. Пропонуємо вам кілька порад, дотримання яких є запорукою успішної роботи з ним на уроках і вдома. Перед початком роботи з підручником необхідно ознайомитися за змістом з його структурою. Матеріал підручника об'єднано у п'ять розділів, кожен з яких містить декілька параграфів, які, в свою чергу, поділяються на пункти. У тексті ви побачите виділені слова (поняття, терміни, імена) і дати. Це означає, що на них необхідно звернути особливу увагу. Важливу роль для розуміння матеріалу мають численні ілюстрації і карти. Розглядаючи ілюстрації, обов'язково звертайте увагу на підписи до них, які пояснюють зміст зображеного. Історичні карти допоможуть вам з'ясувати, де саме відбувалися події, про які йдеться в тексті, або які зміни вони спричинили. Обов'язково опрацюйте включені до параграфів вставки з уривками історичних джерел (спогадів сучасників, документів тощо) і цікавих фактів, котрі сприятимуть повнішому осмисленню матеріалу. У тексті параграфа, після кожного пункту вміщено запитання, які покликані допомогти вам опанувати головну думку опрацьованого матеріалу. Також питання розміщені під ілюстраціями і картосхемами. Вони акцентують увагу на головному.

Після кожного параграфа подано запитання і завдання. Вони допоможуть вам зрозуміти вивчений матеріал в цілому. Закінчивши навчальну тему, ви матимете можливість підсумувати вивчений матеріал за наведеними після неї узагальнювальними запитаннями і завданнями.

Кожна тема містить одне-два практичні заняття за розглянутим матеріалом. Готуючись до них, необхідно спочатку опрацювати розміщений на його початку навчальний текст, а потім, опираючись на рекомендації вчителя, виконати завдання. Результати роботи обговорюються разом з іншими учнями на наступному уроці.

Взявши до уваги згадані поради, перегорніть цю сторінку й розпочніть знайомство з історією.

§ 1. Вступ до нової доби історії

НА СТОРІНКАХ ПІДРУЧНИКА ВИ ПОБАЧИТЕ ТАКІ ПОЗНАЧКИ:

За цим параграфом ви зможете:

Тут зазначено основний зміст того, що вам необхідно буде опрацювати у зазначеному параграфі.

Пригадайте

Тут містяться запитання, які допоможуть активізувати знання учнів для кращого сприйняття нового матеріалу.

Робота з історичними джерелами

Тут наведено фрагменти різноманітних матеріалів (уривки з історичних документів, спогадів очевидців подій тощо). Потрібно прочитати і відповісти на запитання до них.

Словничок

Тут наведено тлумачення термінів і понять, що виділені жирним шрифтом у тексті параграфа.

Цікаво знати

Цей знак позначає додаткову інформацію для тих, хто хоче знати більше цікавих історичних фактів.

Постать в історії

Цей знак позначає додаткову інформацію для тих, хто хоче знати більше цікавих історичних фактів.

Запитання та завдання

Цей знак позначає додаткові запитання і завдання у тексті параграфів, завдання для роботи з текстовим джерелом чи ілюстрацією, картою.

Висновки

У цьому пункті викладено основні тези і підсумовується весь матеріал параграфа.

Закріпимо знання

У цьому пункті подано питання для закріплення знань, умінь і навичок учнів, а також пропонуються завдання проблемного характеру.

Тим часом в Україні...

Тут зазначені події, які відбувалися у той час на українських землях.

1. Цивілізаційна спадщина Середніх віків

У 7-му класі ви вивчали всесвітню історію періоду Середніх віків, який тривав понад тисячу років і докорінно змінив життя людей. Він охоплює Велике переселення і змішання народів, Хрестові походи, піднесення й занепад великих

імперій, звичаї сільського життя та бурхливий розквіт міст. Цей час породив криваві війни й періоди мирної праці, великих святих і вогнища інквізиції, видатні винаходи й переслідування вільнодумців.

За десять століть склалося нове суспільство, повністю змінився вигляд Європи та Азії. Навіть звичний для наших сучасників розподіл Європи на Західну і Східну відбувся вже тоді.

У Середні віки в основному сформувалися основні сучасні цивілізації: християнська, арабо-мусульманська, індійська і китайсько-далекосхідна. Саме в середні віки Європа стала Європою, були закладені підвалини швидкого розвитку континенту в наступні епохи. Саме тоді зародилися сучасні провідні європейські держави. Викристалізувалися ідеї держави, свободи і прав людини, парламентаризму.

Заступивши язичництво, поширилося християнство — сила, яка об'єднувала Європу.

Виник і перетворився на одну зі світових релігій іслам. Однак, на відміну від християнства, він не став єдиною релігією Сходу, а існував поряд з індуїзмом, конфуціанством тощо. Тому східні суспільства помітніше відрізнялися одне від одного, ніж європейські.

У середні віки відбувся поступ у розвитку господарства. Розширилась площа оброблюваної землі. Досконалішими стали знаряддя праці у землеробстві.

Багато міст, що тепер існують, з'явилися саме в середні віки. Розвиток міського життя дав великий поштовх розвитку господарства і культури. Саме у містах формувалися нові відносини наступної епохи.

З часів Середньовіччя люди користуються багатьма предметами домашнього вжитку: порцеляновим посудом, дзеркалами, виделками, милом, окулярами тощо.

Вперше на вежах міських ратуш були встановлені механічні годинники. Завдяки технічним винаходам (особливо верхньобійному водяному колесу) не лише м'язи людей і тварин стали надавати руху різноманітним верстатам і обладнанням. Це, у свою чергу, поліпшило працю ремісників.

Для розвитку воєнної справи революційним стає винахід і поширення пороху і гармат.

Революційні зміни сталися у сфері поширення інформації: з'явилися друковані книги, газети.

Рушіями розвитку освіти стали університети. А європейські вчені почали задумуватися не лише над догмами християнського вчення.

Великий поступ було зроблено й у мистецтві. До сьогодні багато міст Європи прикрашають споруди, зведені у середні віки. Вони не лише є окрасою, а й використовуються за своїм прямим призначенням.

Безсумнівно, середньовічний Схід був іншим, ніж Захід. Тут було іншим життя людей, окремих країн. Проте на Сході рівень життя був вищим. Але водночас було і спільне. Це релігії, які об'єднували різні світи. Основою господарства вважалося

сільське господарство, в якому головним виробником був селянин-власник. На приблизно однаковому рівні був розвиток техніки. Велику роль у житті Сходу відігравала сільська община, на Заході — це індивід. Схід не знав васальних відносин, натомість широко розповсюдженою була деспотична влада правителя. На Заході були більш розвинуті приватновласницькі відносини, а на Сході — державна власність.

Середньовічне суспільство виявило здатність постійно вдосконалюватися, знаходити нові форми розвитку. Воно засвідчило потяг до активності та прагнення розширити свої життєві горизонти.

Пригадаємо основні віхи цього розвитку, розглянувши і проаналізувавши малюнки.

1. Падіння якої імперії відображено на картинах?
2. Що призвело до такого результату?

1. Картина відображає сцену коронації Папою Римським Карла Великого.
2. Коли сталася ця подія?
3. Які вона мала наслідки?

Що дає підстави стверджувати, що на малюнку зображено подію з історії Візантійської імперії?

1. Життя якого регіону світу відображають малюнки?
2. Які основні заняття населення відображено?
3. Зародження якої релігії зображено на середньовічному малюнку?
4. На які терени і в результаті яких подій відбулось поширення нової релігії?

1. Які події ілюструють ці малюнки?
2. Коли вони відбувалися?
3. Які були їхні результати і наслідки?

1. Що зображено на малюнку?
2. Складіть розповідь-опис про цю подію.

Які основні ознаки середньовічного міста відображено на малюнку?

1. Про події якої війни розповідають ці малюнки?
2. Які ключові події цієї війни?
3. Які наслідки війни?

1. Ілюстрацією яких подій і явища можуть слугувати зображені малюнки?
2. Коли вони відбувалися?
3. Які їхні результати?

1. Завоювання якого міста відображають картини?
2. Коли сталася ця подія?
3. З ім'ям якого правителя вона пов'язана?

2. Нова доба всесвітньої історії

У 8-му класі ви розпочнете вивчення нової історії. Умовно її можна поділити на дві частини. Першу називають раннім Новим часом (кінець XV — перша половина XVII ст.). Визначальними для цієї доби подіями стали Великі географічні відкриття, Відродження, Реформація і Контрреформація. Друга ознайомить

вас з першою частиною Нового часу (друга половина XVII — кінець XVIII ст.), яка пройшла під знаком Просвітництва.

«Історія нового часу — період всесвітньої історії між історією середніх віків та історією новітнього часу. Термін «новий час» запровадили у XV ст. італійські мислителі, протиставляючи цим себе попередній добі історії «середніх віків». Вони стверджували, що в історії Європи розпочалася нова доба».

Періодизація всесвітньої історії

Назва періоду	Хронологічні межі
Історія первісного суспільства	від появи людини на Землі — 3 тис. р. до н. е.
Історія Стародавнього світу	3 тис. років до н. е. — 476 р.
Історія середніх віків	476—1492 рр.
Історія Нового часу	I період: 1492—1789 рр. II період: 1789—1914 рр.
Історія Новітнього часу	I період: 1914—1939 рр. II період: 1939 р. — до сьогодення

Серед істориків Європи та США період XVI–XVIII ст. прийнято називати **ранньомодерною добою** — добою, що стала початком для формування сучасного, «модерного» світу. Тому європейські історики головну увагу звертають на зміни у мисленні людей, що спричинило поширення нового антропоцентричного світогляду (людина є основною цінністю) і формування засад критичного мислення (все піддається сумніву). Ці зміни дозволили людям вірити не у те, що якісь вищі сили визначили все наперед, а від людини нічого не залежить, а у те, що людина сама здатна змінювати світ. Це зумовило розвиток науки і техніки, появу численних нових відкриттів, зміни у структурі суспільства і політичній думці. Найбільш впливовою верствою суспільства стала найпідприємливіша — міщани. Так почали розвиватись капіталістичні відносини. Водночас формувались розуміння нації спільності людей залежно не від їхнього походження, а через спільність мови, традицій, минулого.

Попри різні підходи до розуміння періоду, котрий ми будемо вивчати, відліком для нового періоду стали Великі географічні відкриття. Вони були поштовхом до далекосяжних зрушень. Тисячі людей із європейських країн вирушили на нові землі в пошуках багатства і слави, нових територій. Так, завдяки Великим географічним відкриттям західноєвропейська цивілізація вийшла за межі Європи, поширивши свій вплив на Америку, Африку та Азію, суттєво змінивши життя народів, що потрапили в межі її дій. Значно змінилося й життя самої Європи.

Суттєві зрушення у світогляді людей започаткувало Відродження. У цей час формувалося усвідомлення того, що людина є найвищою цінністю, має право на всебічний гармонійний розвиток і реалізацію своїх можливостей.

Католицька церква, яка була основою старого європейського суспільства, дедалі більше ставала перепоною на шляху формування нових порядків. Відчутно-

Прибуття європейців в Америку

го удару їй завдали Великі географічні відкриття, внаслідок яких було поставлено під сумнів істинність поглядів на побудову світу, поширюваних церквою. Людство вперше зрозуміло, що світ не закінчується на березі моря чи океану. За цими океанами є континенти, на яких також живуть люди, і всі вони є представниками єдиної спільноти на планеті. Рух за переосмислення ролі католицької церкви в суспільстві назвали Реформацією. (Про зміст зрушень, які відбувалися у Європі внаслідок Великих географічних відкриттів, розгортання Відродження і Реформації, ви дізнаєтеся, коли вивчите відповідні теми.)

Старе суспільство, що базувалося на традиціях і звичаях, поступово руйнувалося, дедалі більша кількість представників нової європейської цивілізації почала керуватися здоровим глуздом і власним розумом.

Відбувалися зміни і в державному устрої країн Європи: станова монархію заступала абсолютна. Абсолютизм став тією формою державного устрою, яка більше відповідала інтересам нових соціальних верств. Одночасно в суспільстві визрівало розуміння того, що влада має служити суспільству, захищати інтереси і права кожної особистості. Народи дедалі глибше усвідомлювали свою національну приналежність. Стало зрозумілим, що створити найкращі умови для розвитку своєї нації можна лише у власній державі.

Основними центрами формування нового суспільства були країни Західної Європи — Італія, Англія, Нідерланди, Франція, Німеччина. Саме тут народжувалися нові ідеали й суспільно-політичні рухи, змінювалися форми державного устрою, складалися ринкові відносини та з'являлися нові соціальні верстви. Руйнувалися старі традиційні суспільства, що ґрунтувалися на натуральному аграрно-ремісничому господарстві.

Ідеї Провітництва, які виникли в другій половині XVII ст. в Англії, символізували початок нового періоду європейської історії. Він став добою тріумфу розуму і думки людини. У цей час набули поширення погляди, спрямовані проти абсолютизму, проголошувалася необхідність забезпечення державою кожній людині свободи віросповідання, рівних громадянських і політичних свобод.

Розвиток країн Сходу наприкінці XV — у XVIII ст. відбувався інакше, ніж у Європі. Тут, як і раніше, зберігалися аграрно-ремісничі суспільства, тому цивілізації країн Сходу вчені називають традиційними. У ті часи посилювався тиск новоєвропейської цивілізації на країни Сходу. Останні, не маючи змоги витримати його, перетворилися на залежні від Заходу країни.

Отже, доба кінця XV–XVIII ст. стала для країн Заходу періодом формування і становлення новоєвропейської цивілізації, що динамічно розвивалась, а для країн Сходу — часом уповільнення темпів розвитку, збереження традиційних аграрно-ремісничих цивілізацій.

3. Історичні джерела

Пізнання минулого, як вам уже відомо, відбувається на основі вивчення й аналізу дослідниками історичних джерел.

! **Історичні джерела** — все створене в процесі діяльності людини, збережене до наших днів, що дозволяє вивчати минуле людського суспільства і відображає його історичний розвиток.

Досліджуючи їх, вчені дізнаються про те, яким було життя людей у різні історичні періоди. Історичні джерела прийнято поділяти на такі типи: речові, усні, писемні, мовні, етнографічні, фото- і кінодокументи. Натомість слід зауважити, що окремі джерела можуть відразу відноситися до декількох типів. Так, наприклад, писемне джерело може бути одночасно і мовним (передавати особливості мови), і речовим (книга, напис на речі) і етнографічним. Все залежить від того, яка дослідження, який їх використовує.

Кожне окреме джерело відображає лише певну грань минулого і містить обмежений обсяг історичної інформації. Оскільки творцями всіх пам'яток минулого були люди, історичні джерела відображають їхнє бачення і сприйняття подій. Історичне джерело є свідченням минулого, як і будь-який свідок щось не договорує, про щось не знає, іноді просто вводить в оману. Внаслідок цього повну картину життя людей у певний період можна відтворити лише способом поєднання і порівняння інформації з різних історичних джерел, їх критичного аналізу. Завдання історика — так поставити питання до джерела, щоб більше дізнатися і водночас не стати жертвою обману.

Основними історичними джерелами, за якими вчені досліджують ранній новий час історії України, залишаються речові, писемні, усні, мовні та етнографічні.

У той же час порівняно з попередньою добою, помітно збільшується кількість писемних джерел. Саме вони стають головними свідками епохи. З невеликою їх часткою ви зможете познайомитися на сторінках підручника.

4. Як працювати з підручником

Перш ніж розпочати роботу з підручником, необхідно ознайомитися з його змістом і структурою. Матеріал підручника об'єднано в п'ять розділів, кожен з яких містить від чотирьох до шести параграфів, що, своєю чергою, поділяються на декілька пунктів. У тексті ви побачите слова і дати, виділені жирним шрифтом. Це означає, що на них необхідно звернути особливу увагу. Ви вже знаєте з попереднього класу, що історія, як і будь-яка інша наука, має власну термінологію,

котру необхідно розуміти. Підручник містить дати основних подій, визначення понять і термінів, інформацію про видатних історичних діячів. Працюючи на заняттях і вдома, необхідно обов'язково перевіряти себе, щоб переконатися, чи правильно ви запам'ятали хронологію подій, імена осіб, нові поняття і терміни.

Важливу роль для розуміння матеріалу мають наведені в підручнику документи, ілюстрації, карти і схеми, питання і завдання до них. Працюючи з відповідним параграфом, необхідно прочитати внесений до нього документ і відповісти на поставлені запитання. Розглядаючи ілюстрації, обов'язково звертайте увагу на підписи, які пояснюють зміст зображеного. Схема розкриє вам зв'язки між складовими певного історичного явища, пояснить його особливості тощо.

Робота з історичною картою дозволить з'ясувати, де саме відбувалися події, про які йдеться в тексті, або які зміни вони спричинили.

Після кожного параграфа подано запитання і завдання. Також уточнювальні запитання вміщено після кожного пункту параграфу, які акцентують увагу на головному в змісті пункті.

Завершивши навчальну тему, ви матимете можливість підсумувати вивчений матеріал за наведеними після неї узагальнювальними завданнями. Тестові завдання до теми дозволяють вам здійснити самоперевірку рівня своїх знань за її матеріалом.

Для того щоб вам було зручніше працювати з підручником, необхідно звертати увагу на розміщені на його сторінках позначки та їхнє значення.

Висновки

У 8-му класі ви вивчатимете новий період всесвітньої історії, що охоплює події від кінця XV до кінця XVIII ст.

Ви розпочинаєте вивчення нової історії і ознайомитеся з подіями раннього Нового часу і Нового часу, або Ранньомодерної доби.

Закріпимо знання

1. Яку назву має період всесвітньої історії, що вивчається у 8-му класі?
2. Назвіть події, які вважаються визначальними для періоду, що буде вивчатися.
3. Чи поділяєте ви думку про те, що кожний із періодів всесвітньої історії був для людства новим кроком на шляху його поступального розвитку? Обґрунтуйте свою відповідь, спираючись на матеріал з історії Стародавнього світу та історії Середніх віків.

Розділ I

**ВЕЛИКІ
ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ
ТА СТАНОВЛЕННЯ
КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН**

§ 2. Причини й передумови Великих географічних відкриттів XV–XVI ст. Подорожі Х. Колумба, В. да Гами, Ф. Маґеллана

За цим параграфом ви зможете:

- визначати причини і передумови Великих географічних відкриттів;
- розповідати про подорожі Х. Колумба, В. да Гами, Ф. Маґеллана та інших мореплавців;
- показувати на карті землі, відкриті мореплавцями.

Пригадайте:

1. Які уявлення про світ панували за середньовіччя?
2. Якими були життя і культура народів Індії наприкінці XV ст.?
3. Що ви знаєте про життя народів доколумбової Америки?

1. Причини й передумови Великих географічних відкриттів

На думку істориків доба Великих географічних відкриттів стала переломною між середніми віками та новим часом. Вони не були наслідком щасливого збігу обставин, а були підготовлені всією попередньою історією людства. Саме наприкінці XV ст. людство накопичило достатньо знань і відчуло потребу пізнати всю Землю із її невідомими просторами.

Карта Фра Мауро (1499). Перший детальний опис Європи, Азії, Африки

Наприкінці середніх віків торгівля з країнами Сходу набула постійного характеру. Різноманітні східні товари — прянощі, ювелірні вироби, парцеляна, тканини тощо — стали звичними для європейців. Однак у другій половині XV ст. ситуація значно ускладнилася внаслідок підкорення турками-османами Близького Сходу. Різноманітні побори з торговельних караванів і кораблів, грабунки, піратство робили торгівлю вельми ризикованою. Щоб вберегтися від негараздів часто користувалися послугами посередників (арабів, італійців), що призводило до подорожчання товарів. Шлях до Індії через Єгипет і Червоне море повністю контролювали араби, які не допускали сюди європейців. Отож купцям країн Західної та Північно-Східної Європи про далекі східні ринки годі було й мріяти.

Перець і гвоздику вирощували на островах Прянощів (сучасні Молуккські острови Зондського архіпелагу) у Тихому океані. Місцеві жителі везли їх на своїх легких човнах-джонках до Малакки (сучасний Сінгапур), де продавали за мізерну ціну

індійським купцям. Ті везли прянощі до Індії, де продавали їх арабським купцям, які, навантаживши свої кораблі, везли прянощі через Індійський океан до Єгипту. У Єгипті араби продавали свій дорогоцінний вантаж венеціанським та італійським купцям. І лише тоді починався шлях прянощів у Європу. Кожен посередник збільшував ціну, щоб отримати свій зиск. Не дивно, що за час мандрівки Шляхом пахощів (так називали купці цей маршрут) ціна прянощів зростала в сотні разів, і продавали їх мало не на вагу золота.

Дедали більше купців і моряків західноєвропейських країн замислювалися над пошуком нового морського шляху до Індії, в обхід арабів і турків.

До пошуків казково багатой Індії європейців підштовхувала й інша причина: для розвитку торгівлі, заснування нових підприємств потрібні були золото і срібло. У Західній Європі його не вистачало з двох причин: тут не має значних покладів драго цінних металів, а жага східних товарів висмоктувала з Європи золота і срібла більше, ніж його надходило. Водночас уяву європейців приголомшували розповіді мандрівників, котрі побували в країнах Сходу. «Золота, скажу вам, у них дуже багато, і не вивозять його звідти... Сказати по правді, палац там великий і вкритий чистим золотом... Ще скажу вам, що підлога в покоях — а її там багато, — вкрита чистим золотом у два пальці завтовшки; і все в палаці — і зали, і вікна — оздоблено золотими прикрасами», — писав венеціанський купець Марко Поло, який побував у країнах Сходу в XIII ст. Прочитавши або почувши такі розповіді, європейські шукачі пригод не роздумували, де шукати бажані золото і срібло.

У XVI ст. пошуки золота стали головною причиною, яка штовхала європейців у небезпечні експедиції до казкових країн Сходу.

Передумовами Великих географічних відкриттів стали важливі вдосконалення, досягнуті на той час у мореплаванні та військовій справі, а саме:

1. Португальці в XV ст. створили швидкий і легкий вітрильник для далеких подорожей — каравелу. Вона мала три щогли з прямими і скісними вітрилами та могла рухатися за будь-якого вітру, досягаючи швидкості 22 км за годину.

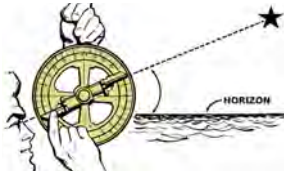
2. Було поліпшено компас і морські карти. Компас, що з'явився у Європі наприкінці XII ст., мав вигляд магнітної стрілки, яку клали на шматок дерева, що плавав у посудині з водою. Магнітну стрілку скріпили з катушкою і настромили на стрижень, що надало їй схожості із сучасним морським компасом. У XIV ст. з'явилися перші морські компасні карти — портолани, які досить точно відображали відомі європейцям землі й моря та на які було нанесено компасну сітку.

Каравела

Компас XV ст.

Астролябія

Аркебуза

б могли спорядити великі морські експедиції для пошуку драго цінних металів. Крім того зміцнення королівської влади залишило «без роботи» велику кількість рицарів, які вміли лише воювати. Саме їх воєнний досвід, жага до багатства і пригод стали рушієм для відкриттів і завоювань. Не проти була і Католицька церква поширити свою владу на нові країни і нових вірян.

Нові шляхи до країн Сходу першими почали шукати Португалія та Іспанія.

2. Відкриття португальців

Вдале географічне розташування, оволодіння арабською географією та математикою, морською справою сприяли перетворенню Португалії в XV ст. на морську

Енріке Мореплавець

Бартоломеу Діаш

3. Європейські мореплавці почали використовувати винайдену арабами астролябію для визначення місцеположення корабля у відкритому морі за зірками.

4. Велике значення мало і вдосконалення вогнепальної зброї: було винайдено ручні її різновиди — аркебузи, пістолети, мушкети.

Також важливою передумовою стало формування в Європі могутніх централізованих держав, які

державу. Початок географічних відкриттів португальців пов'язаний із діяльністю принца **Енріке Мореплавця**, талановитого організатора морських експедицій, у яких брали участь не лише дворяни, а й купецтво. Шлях до багатих берегів Індії вони намагалися знайти, пропливши вздовж західного узбережжя Африки та обігнувши її південний край. Одночасно португальці, починаючи із 40-х рр. XV ст., регулярно споряджали експедиції до Західної Африки за невольниками, слоновою кісткою, золотим піском, прянощами. На карті Африки з'явилися назви «Перцевий Берег», «Берег Слонової Кістки», «Золотий Берег», «Невольничий Берег». Із нових земель до португальської скарбниці надходили величезні прибутки.

У 1486 р. мореплавець **Бартоломеу Діаш** (1450—1500) зумів досягти, пливучи вздовж західного узбережжя Африки, її південного краю і вийти до Індійського океану, але був змушений повернути назад під загрозою бунту моря-

ків. Південний край Африки назвали мисом Доброї Надії — надії на те, що наступні мореплавці зможуть дістатися Індії.

Експедицію, яка знайшла морський шлях до Індії, очолив 28-річний португалець **Васко да Гама** (1469—1524). Улітку 1497 р. він із чотирма кораблями вирушив із Лісабона. Пропливши вздовж західного узбережжя Африки та обминувши мис Доброї Надії, Васко да Гама дістався Мозамбіку. Там, побачивши арабські кораблі, навантажені золотом, сріблом, перлинами та прянощами, він збагнув, які багатства може знайти в Індії. Незважаючи на опір арабів, він знайшов провідника до берегів Індії.

20 травня 1498 р. португальські кораблі увійшли до індійського порту Калікут. Васко да Гама наказав членам експедиції скуповувати прянощі. Наприкінці року, завантаживши кораблі та отримавши листа від раджі до короля Португалії, Васко да Гама вирушив додому.

Васко да Гама

Прибуття Гама до Калікути

Спираючись на малюнок складіть розповідь про прибуття В. де Гама в Індію.

Майже рік тривало повернення до Португалії. Васко да Гама був прийнятий португальським королем Мануелем із великими почестями й дістав титул «адмірала індійських вод».

Значення експедиції Васко да Гама полягало в тому, що вона відкрила морський шлях до Індії вздовж західного узбережжя Африки. Водночас це відкриття заклало підмурок португальської колоніальної імперії. Завдяки своїй перевазі у військовій силі та морській техніці португальці витіснили арабів з Індійського океану. Великих територій португальці зазвичай не захоплювали, а створювали на узбережжі численні, добре укріплені факторії. Звідти вони нападали на сусідні території, примушуючи місцевих вождів і володарів сплачувати їм данину прянощами. Поступово вони збільшували сферу свого впливу і 1521 р. досягли найбільшого успіху — португальські факторії з'явилися на Молуккських островах.

! **Факторія** — торговельна контора і поселення, організовані купцями в колоніальній країні.

Торгівлю прянощами було оголошено монополією (винятковим правом) португальського короля. Купці, які привозили цей товар до Лісабона, отримували 800% прибутку. Для збереження високих цін король дозволяв завозити 5–6 кораблів прянощів на рік.

Педру Кабрал

Захопивши контроль над східним шляхом до Індії, португальці намагалися знайти і західний шлях. Вже після відкриття Америки Колумбом ескадра під керівництвом **Педру Кабрала** відкрила в 1500 р. Бразилію та оголосила її власністю португальського короля. Ось так невелика країна Португалія створила велику колоніальну імперію, населення якої в XV ст. становило близько 1 млн осіб.

- !** **Колонія** — залежна територія, що перебуває під владою іншої держави або метрополії.
- !** **Колоніальна імперія** — держава, яка захопила певні території і включила їх до свого складу як колонії.

3. Христофор Колумб та його плавання до Америки

Першим дістатися Індії західним шляхом спробував іспанський мандрівник **Христофор Колумб** (Крістобаль Колон; 1451–1506).

Постать в історії

Христофор Колумб

Колумб народився в Італії. Вже з 14 років брав участь у морських подорожах до Англії та вздовж узбережжя Африки. Колумб захопився поглядами італійця Паоло Тосканеллі, який вважав Землю кулею, а західний шлях із Європи до Сходу — найкоротшим. Тосканеллі склав карту світу, на якій Азія була позначена на західному узбережжі Атлантичного океану. За його розрахунками, шлях до Китаю та Індії через Атлантику був набагато коротшим, ніж навколо Африки. Проте Тосканеллі помилився у визначенні розмірів Землі та, відповідно, відстані від Європи до Азії. Згодом казали, що це була велика помилка, яка привела до великого відкриття.

Карта й розрахунки Тосканеллі переконали Х. Колумба в можливості досягти Індії, рухаючись на захід. Завдяки мандрівці Колумба було відкрито нову частину світу, яку спочатку називали «Вест-Індією» (Західною Індією). Назву «Америка» відкритий Колумбом материк дістав за ім'ям мандрівника Америго Веспуччі, який, дослідивши відкриті землі, заявив, що це не Азія, а «Новий Світ». Відтоді ці землі стали позначати на картах як «Землі Америго», а з часом просто «Америка».

Спираючись на дослідження Тосканеллі, Колумб вирішив спробувати досягти берегів Індії, плывучи через Атлантичний океан. Рада португальських уче-

них, розглянувши пропозицію Колумба, визнала її нереальною. Колумб був у розпачі. Він поїхав до Іспанії, де запропонував свій проект королю Фердинандо і королеві Ізабелль. Після визволення від арабів Гранаді 1492 р., яким завершився період **Реконкісти** (ісп. *reconquista* — відвоювання) та арабської присутності на Піренейському півострові, Іспанія прагнула слави й могутності. Королева Ізабелла пристала на пропозицію Колумба. Зважившись на організацію цієї експедиції, вона, звісно, ризикувала, але її успішне завершення могло принести чимало зисків для Іспанії. У разі тріумфу Х. Колумб мав стати віце-королем відкритих земель, отримати звання адмірала й десяту частину з товарів, придбаних або знайдених на відкритих землях.

3 серпня 1492 р. експедиція Колумба у складі трьох каравел — «Санта-Марія», «Пінта» і «Нінья» — із залогою в 90 душ вийшла в море. Експедиція тривала понад два місяці. Матроси не витримували труднощів і вимагали повернення додому. Нарешті, через 69 днів, вони побачили землю. На березі невеличкого острова було встановлено іспанський прапор і проголошено його володінням іспанського короля під назвою острів Святого Спасителя — Сан-Сальвадор. Саме цей день, **12 жовтня 1492 р., вважається датою відкриття Америки**. Продовживши подорож, Колумб відкрив острови Кубу та Гаїті й повернувся до Іспанії. Там він тріумфально повідомив королю про відкриті на заході землі, які вважав Індією, але золота майже не привіз. Королівський двір був розчарований.

Як віце-король нових земель, Колумб здійснив ще чотири подорожі, під час яких було відкрито Малі Антильські острови, острови Пуерто-Рико, Ямаїку, Тринідад та інші, досліджено узбережжя Центральної Америки. До кінця життя Колумб вважав, що він відкрив землі «Західної Індії». Проте в цих мандрівках він так і не знайшов родовищ золота і срібла. При королівському дворі зростало невдоволення Колумбом: прибутки від його експедицій ледь покривали витрати. Після смерті

Подорожі Колумба

Америго Веспуччі

Фердинандо та Ізабелль

захисниці Колумба королеви Ізабелли його позбавили всіх звань, майно за борги розпродали, а сам він 1506 р. помер, забутий усіма.

Колумб ступає на землю Нового Світу

Розгляньте малюнок. Складіть за ним розповідь про відкриття Нового Світу.

Робота з історичними джерелами

Із листа Х. Колумба до іспанських королів.

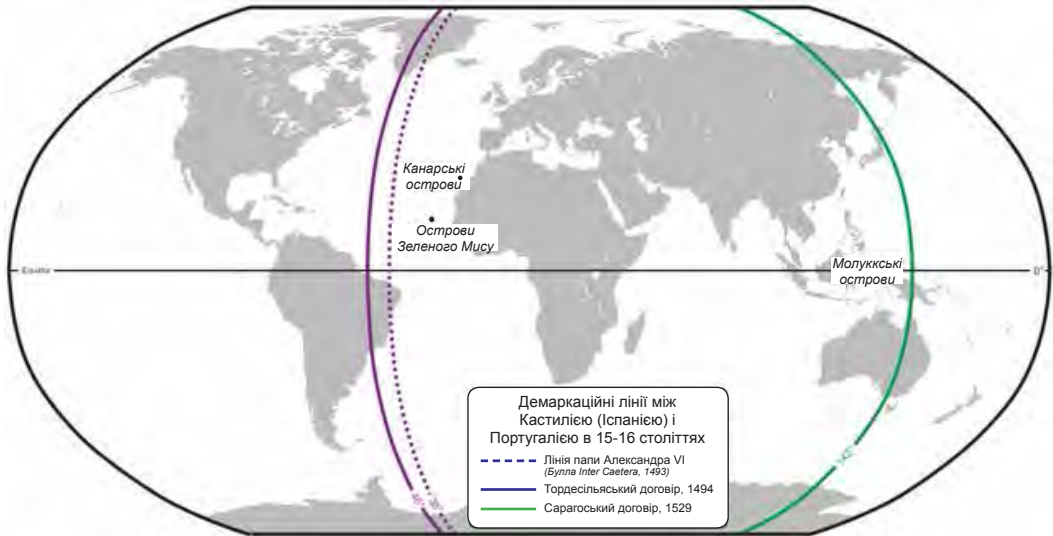
«Звідси можна... відправляти всіх рабів, яких можна буде продати, і барвникове дерево. Якщо відомості, що їх я маю, правильні, то... можна продати 4000 рабів... У Кастилії, Португалії, Арагоні, Італії, Сицилії... дуже великий попит на рабів, і я вважаю, що вони надходять у недостатній кількості з Гвінеї. А раби з цих земель, якщо їх привезуть [у згадані країни], коштуватимуть утричі дорожче за гвінейських... А платня за перевезення [рабів] надходитиме з перших грошей, отриманих від продажу рабів. І нехай навіть помирають раби в дорозі — адже не всім їм загрожує така доля...».
18 жовтня 1498 р.

● Поміркуйте:

1. Як наведене висловлювання характеризує Христофора Колумба?
2. Чим були зумовлені такі пропозиції Х. Колумба?

Відкриття Колумба призвели до загострення суперництва між Іспанією та Португалією за право володіти новими землями. Для врегулювання суперечок, за посередництва Папи Римського Александра VI, обидві держави уклали в місті Тордесільясі в 1494 р. угоду, за якою було проведено межу від полюса до полюса приблизно за 30-градусним меридіаном, на захід від островів Зеленого Мису. Всі відкриті землі та води на захід від меридіана ставали іспанськими, на схід — португальськими. Проте це розмежування було зроблено лише в Західній півкулі. Згодом нове зіткнення суперників сталося на Молуккських островах. Тоді у 1529 р. в Сарагосі було укладено нову угоду про поділ у Східній півкулі

за 17-градусним меридіаном на схід від Молуккських островів. Так **відбувся перший в історії колоніальний поділ світу.**

Поділ світу між Португалією та Іспанією

► Які відкриття здійснив Х. Колумб?

4. Перша навколосвітня подорож експедиції Ф. Магеллана та її значення

Після смерті Колумба учасники його експедицій продовжили дослідження відкритих земель. У 1513 р. іспанська експедиція на чолі з Васко Нуньєсом де Бальбоа вперше перетнула Панамський перешийок, шукаючи фантастичну «країну Золота» — Ельдорадо. Перед мандрівниками відкрився Тихий океан. Проте вони не знали справжніх його розмірів і назвали океан Південним морем. Після цього відкриття в іспанців відродилася ідея знайти західний шлях до Індії.

Першим, хто знайшов західний шлях до Індії та здійснив першу в історії навколосвітню подорож, став португалець **Фернандо Магеллан** (1480–1521).

Постать в історії

Магеллан більшу частину свого життя провів у морських експедиціях, перебуваючи на службі в португальського короля. Декілька разів він здійснював мандрівки до Молуккських островів і, мабуть, уже тоді почав замислюватися над тим, що шлях від Америки до островів повинен бути коротшим.

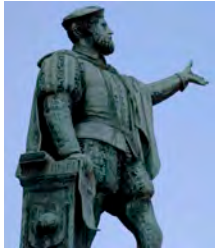

Васко Нуньєс
де Бальбоа

Фернандо Магеллан

Коли португальський король відправив 35-річного мореплавця у відставку з жebraцькою пенсією, той запропонував свої послуги молодому королю Іспанії Карлу I. На підставі ретельно вивчених секретних повідомлень португальських експедицій, які повернулися з Південної Америки, він склав і запропонував іспанцям сміливий план. Магеллан намірявся досягти Молуккських островів із заходу: адже якщо вони лежать ближче до Америки, ніж до Індії, то, за Тордесільяською угодою, володіти ними мають право іспанці. Магеллан був переконаний, що знайде прохід з Атлантичного океану до Тихого і заволідіє островами Прянощів.

*Пам'ятник
С. Д'Елькано*

20 вересня 1519 р. експедиція з п'яти кораблів вийшла в море і взяла курс на захід. Подорож тривала три роки. Магеллан дістався до південного краю Америки і знайшов протоку (тепер вона має ім'я Магеллана), яка з'єднувала два океани. Під час плавання стояла чудова погода, і Магеллан назвав цей океан Тихим. Тривале плавання було дуже тяжким: команди кораблів страждали від нестачі харчів і води, умирали від цинги та інших хвороб. Більша частина експедиції загинула. Лише навесні 1521 р. моряки досягли островів біля східного узбережжя Азії, що їх згодом назвали Філіппінськими. Там у бою з місцевими племенами Магеллан загинув. Два кораблі, які залишилися під командуванням **Себастьяна Д'Елькано** (1487–1526), дійшли до Молуккських островів і, захопивши вантаж прянощів, рушили додому. 6 вересня 1522 р. мореплавці повернулися до Іспанії. Із п'яти кораблів уцілів лише один, із 253 осіб екіпажу залишилося 18.

Значення експедиції Магеллана було надзвичайно великим. Уперше було достеменно доведено, що Земля є кулею, й отримано перші загальні відомості про її розміри.

Робота з історичними джерелами

Витяг із щоденника учасника однієї з експедицій.

«Упродовж трьох місяців та двадцяти днів ми не мали свіжої їжі. Сухарі, що ми їх їли, були не хлібом, а курявою, перемішаною з хробаками, запаскудженою мишами, а тому невимовно смердючою. Вода, яку ми пили, була гнила й також смерділа. Щоб не вмерти з голоду, ми їли шкіру, якою було вкрито снасті... Ця шкіра під впливом води, вітру та сонця так затверділа, що її треба було вимочувати в морській воді протягом чотирьох–п’яти днів. Після цього ми пекли її на вугіллі та їли..., щури продавалися по півдуката за одного, але навіть за таку ціну їх неможливо було дістати... Нас уразила хвороба, за якої ясна розпухали настільки, що закривали зуби як верхньої, так і нижньої щелеп; люди, уражені цією хворобою, не могли уживати ніякої їжі. Дев’ятнадцятеро з нас померли. За три місяці і двадцять днів ми зробили чотири тисячі левг (одна левга — приблизно 7 км — Авт.) цим Тихим морем, названим нами Тихим тому, що ми жодного разу не зазнали бурі».

● *Поміркуйте:*

1. Про яку подорож ідеться в наведеному уривку?
2. У яких умовах відбувалась експедиція?
3. Заради чого люди переносили такі страждання?

► Які відкриття були здійснені експедицією Ф. Магеллана?

5. Індіанські народи та їхня цивілізація

У 1992 р., коли весь світ святкував 500-річчя першої експедиції Христофора Колумба, замість звичних слів «відкриття Америки» цю подію назвали вперше «зустріччю двох цивілізацій». І це, мабуть, точніше. Колумб відкрив шлях до землі, заселеної людьми ще 25–30 тис. років тому. У корабельних журналах експедиції 1492 р. залишилися свідчення про першу зустріч Х. Колумба з індіанцями: «Вони приносили клубки бавовняної пряжі, папуг, дротики та інші речі, що їх довелося б довго описувати, і все віддавали за будь-який предмет, що їм пропонували. Я був дуже уважним до них і наполегливо дізнавався, чи мають ці люди золото...».

Ці слова Колумба вже віщували індіанцям те пекло, що незабаром мало розпочатися... Індіанська цивілізація зіткнеться з навалою європейських шукачів легкої наживи, для яких єдиним богом буде золото.

Нині важко встановити, якою була, знищена завойовниками, культура народів Америки, що налічувала декілька тисячоліть. Однак і те, що ми знаємо, свідчить про високий рівень її розвитку. Приблизно 4 тис. років тому тут виникло рільництво. Індіанці

Ієрогліфи майя

Столиця ацтеків — Теночтітлан

Піраміда цивілізації майя

вирощували невідомі у Європі культури — кукурудзу, картоплю, какао, томати, соняшник та ін. Вони не вміли виплавляти заліза, не використовували таких відомих у Старому Світі досягнень, як колесо, плуг, вогнепальна зброя. Зброю та знаряддя праці виготовляли з каменю, дерева тощо.

У народів доколумбової Америки склалося кілька цивілізацій — ацтеків на Мексиканському нагір'ї, майя на півострові Юкатан і у Гватемалі, інків в Андах і на Болівійському нагір'ї, чибча в гірській частині Колумбії.

У цих народів уже існували держави, було багато гарних міст, що з'єднувалися мережею брукованих шляхів. Вулиці міст прикрашали кам'яні храми та палаци правителів. Через річки було наведено мости, існувала навіть пошта.

*Мачу Пікчу — місто ацтеків
(сучасний вигляд)*

Майя — єдиний із народів доколумбової Америки, що мав свою писемність. Його ієрогліфічне письмо нагадувало писемність стародавніх єгиптян. Книги, виготовлені з рослинного волокна, зберігалися у футлярах. При храмах існували великі бібліотеки. Майя мали власний календар, вміли передбачати сонячні та місячні затемнення.

Подальший розвиток індіанських цивілізацій було перервано європейськими загарбниками.

- Які цивілізації існували в Америці на момент її відкриття європейцями?

Висновки

Пошуки нових шляхів до країн Сходу і зростання потреб у золоті та сріблі стали головними причинами Великих географічних відкриттів.

Завдяки здійсненим відкриттям португальці першими створили колоніальну імперію, населення якої на початку XVI ст. становило близько 1 млн осіб. Загострення боротьби між Португалією та Іспанією за нові землі спричинило перший в історії колоніальний поділ світу.

Унаслідок подорожі Ф. Магеллана було вперше достеменно доведено, що земля є кулею, і отримано загальні відомості про її розміри.

У доколумбовій Америці існували цивілізації, розвиток яких було перервано європейськими загарбниками.

Закріпимо знання

1. Розкрийте причини й передумови Великих географічних відкриттів.
2. Розкажіть про експедиції португальців навколо Африки та про відкриття шляху до Індії.
3. Розкажіть про плавання Х. Колумба до Америки. Чому відкриття Америки називають великим відкриттям, здійсненим через велику помилку?
4. Розкрийте історичне значення експедиції Ф. Магеллана.
5. З якими народами зустрілися європейці в результаті Великих географічних відкриттів? Чому цю зустріч сучасні учені називають «зустріччю двох цивілізацій»?
6. Складіть таблицю «Географічні відкриття кінця XV — першої половини XVI ст.».

Дата відкриття	Хто очолював експедицію	Держава-організатор експедиції	Зміст відкриття	Історичне значення

7. Коли було укладено Тордесільяську угоду? Що вона передбачала?

● *Запам'ятайте дати:*

1492 р. — відкриття Америки Христофором Колумбом.

1498 р. — відкриття Васко да Гамою морського шляху до Індії.

1519–1522 рр. — перша навколосвітня подорож Ф. Магеллана.

А тим часом в Україні...

1489, 1492 рр. — перші письмові згадки про козаків.

§ 3. Завоювання Нового Світу

За цим параграфом ви зможете:

- ознайомитися з завоюваннями Америки конкістадорами;
- розповідати про появу перших європейських колоній в Новому Світі;
- визначати наслідки і значення Великих географічних відкриттів;
- дізнатися значення термінів «революція цін», «колоніальні війни».

Пригадайте:

1. Де пролягали основні торговельні шляхи з країнами Сходу до XVI ст.?
2. Що вам відомо про рівень суспільного розвитку народів доколумбової Америки?
3. Якими були уявлення про Землю в середні віки?

1. Конкістадори в Новому Світі

У 1495 р. король і королева Іспанії видали указ, яким дозволяли всім бажаючим споряджати експедиції до нових земель на заході для пошуків золота. Дві третини знайденого золота вони повинні були віддавати до королівської скарбниці. Завдяки цьому іспанська корона вирішувала одразу дві важливі проблеми: позбавлялася тієї небезпечної сили, якою були чисельні войовничі ідальго (дворяни), що не знаходили заняття на батьківщині, і забезпечувала нове джерело прибутків.

Спочатку іспанці захоплювали острови, будували на них фортеці, поселення для переселенців з Іспанії, прокладали шляхи, створювали плантації цукрової тростини, прянощів.

Хуан Гріхальва

Ернандо Кортес

З 1510 р. розпочався новий етап **Конкісти** (ісп. *conquista* — завоювання) Америки — освоєння земель континенту. У 1517–1518 рр. загони **Ернана де Кордоба** і **Хуана Гріхальви**, шукаючи нових рабів, висадилися на півострові Юкатан. Проте конкістадорів чекала велика несподіванка. Замість примітивних хиж тубільців, що їх вони бачили на островах Карибського моря, перед ними постали чудові міста, піраміди, кам'яні храми, вкриті дивовижними візерунками. Це була цивілізація майя — найдавніша з доколумбових цивілізацій Америки. Індіанці майже не чинили опору, бо іспанці увижалися їм богами; їх жахали вигляд вершників на конях, до того небачених, і гуркіт вогнепальної зброї. У храмах іспанці знайшли багато золотих речей і дізналися, що золоті речі майя отримують із країни ацтеків, розташованої на північ від Юкатану.

На завоювання держави ацтеків у 1519 р. рушив загін іспанців на чолі із **Ернандо Кортесом**, що налічував 400 солдат-іспанців, 16 вершників, 200 ін-

діанців і 13 гармат. Висадившись на берег, Кортес наказав спалити кораблі, пояснивши, що відступати і повертатися додому не збирається. Діючи рішуче й жорстоко, Кортес підкорив ацтеків.

Кортес вступає в столицю ацтеків

Спираючись на малюнок, поясніть, як зустріли індіанці конкістадорів.

Загарбання загоном Кортеса держави ацтеків було однією з найуспішніших воєнних операцій у світовій історії. Кортес із відносно невеликими втратами підкорив цілу державу. Правитель ацтеків Монтесума зустрів іспанців як друзів і запросив їх до столиці своєї держави — Теночтітлана, що була розташована посеред озера. Однак Кортес плекав чорні наміри. Коли Монтесума зі своїми приближеними увійшов до палацу, де оселився Кортес, іспанці раптово зачинили ворота палацу й захопили Монтесуму в полон. У палаці іспанці знайшли скарбницю ацтеків, де ті століттями накопичували коштовності, й пограбували її.

У «ніч смутку» ацтеки спробували звільнити свого правителя, але іспанці вбили Монтесуму. Кортес наказав відступати. Коли іспанці, атаковані ацтеками, у великій паніці скупчилися на містку через дамбу, він обвалився. У провалля падали коні, поранені іспанці. Коли купа тіл наповнила провалля, Кортес вирвався по тілах колишніх товаришів із пастки, забравши скарби. У «ніч смутку» Кортес утратив армію й товаришів, але отримав золото. Згодом, складаючи звіт про події тієї ночі королю Іспанії, він, однак, написав, що втратив у водах озера всі скарби ацтеків.

За рік Ф. Кортес повернувся і знову захопив столицю ацтеків. Місто Теночтітлан було зруйновано, а на його руїнах Кортес заснував нову столицю — Мехіко.

Кортес став намісником «Нової Іспанії» (так іспанці називали Мексику). Протягом кількох років він захопив усю Мексику. Іспанці стали володарями чи не найбагатших у світі золотих і срібних копалень. Однак на шляху до повного підкорення країни на Кортеса чекало розчарування. Племінник Монтесуми, останній правитель ацтеків Куаутемок, сховав більшу частину золота, й ніякі тортури не примусили його розкрити таємницю. Того золота не знайдено й дотепер.

Одночасно із завоюванням Мексики іспанські конкістадори рушили до Південної Америки, уздовж її Тихоокеанського узбережжя. Завойовників приваблювали розповіді про казкові багатства країни Біру (або Перу). На цих землях у той час існувала імперія інків.

Франсиско Пісарро у бою з інками

Завоювання держави інків у 1532 р. здійснив конкістадор **Франсиско Пісарро** із загonom, що налічував 62 вершники і 102 піхотинці.

Пісарро хитрощами захопив у полон «верховного інка» Атахуальпу, знищивши при цьому три тисячі інків. Решта

індіанців, утративши вождя, розбіглися. Коли Атахуальпа зрозумів, що іспанців найбільше цікавить золото, він запропонував за свою свободу нечуваний викуп: наповнити кімнату у 35 кв. м на висоту піднятої руки золотом, а дещо меншу кімнату — двічі сріблом. Пісарро згодився на це. Два місяці збирали інки коштовності, щоб звільнити свого правителя. За приблизними оцінками, викуп становив 60 центнерів золота і 120 центнерів срібла. Проте це не врятувало життя Атахуальпи — Пісарро наказав його стратити.

Після смерті «верховного інка» загоны іспанських завойовників розсіялися по всій країні, грабуючи храми й палаци. Все золото вони розплавляли, знищуючи унікальні витвори мистецтва інків.

Унаслідок завоювань у Південній Америці було встановлено владу іспанських колонізаторів.

- Чому конкістадорам відносно легко вдалось підкорити Америку?

2. Перші колонії. Індіанці після Великих географічних відкриттів

На відкриті землі Нового Світу ринули шукачі пригод і легкої наживи. Завойовані землі вони перетворювали на **колонії** — території, економічно й політично залежні від **метрополії** — країни, яка володіла колоніями.

Вогнем і мечем підкоряли вони нові землі. Жорстокість конкістадорів викликала обурення навіть серед самих іспанців. Свідок цих подій іспанський єпископ де лас Касас писав: «Коли іспанці здобували індіанські поселення, жертвами їх люті ставали старі, діти і жінки... Вони заганяли індіанців, як баранів, в огорожене місце і змагались один з одним, хто краще розрубає індіанця навпіл з одного удару...». Така «політика» іспанців щодо індіанців призвела до катастрофічного зменшення місцевого населення. На 1630 р. у Центральній Америці залишилось лише 3% населення, яке жило там у доколумбову еру.

У тих, кому пощастило врятуватися, іспанці відбирали землі, а самих індіанців примушували працювати в копальнях, видобуваючи золото і срібло. Індіанці невдовзі вмирили, убивали себе і своїх близьких, щоб не бути рабами. Католицькі священники силою наvertsали їх на християнство. Тих, хто не бажав зректися віри своїх предків, катували, спалювали живцем.

Захоплення індіанців в рабство

Раби в Бразилії

Індіанці дедалі більше вмирили від непосильної праці, голоду, хвороб. Для того щоб замінити померлих на важких роботах, до Америки почали завозити чорношкірих рабів з Африки. За одного чорношкірого раба на невільницьких ринках Бразилії в XVI ст. платили в 15 разів більше, ніж за раба-індіанця. Із тисяч рабів, яких захоплювали в Африці та везли на суднах через океан, виживала лише половина, але й це забезпечувало торговцям «живим товаром» нечуваний зиск. Работорівля стала вигідною справою й тривала в Америці до першої половини XIX ст.

Мабуть, не дивно, що мільйони корінних мешканців Америки відмовилися святкувати 500-річчя її відкриття Колумбом. «Для нас, індіанців Америки, — кажуть вони, — немає мови взагалі про «зустріч двох культур», — було вторгнення, відчуження наших територій та колоніальне поневолення». В історичній пам'яті цих народів назавжди вкарбувався жах від злочинів новоявлених поневолювачів. Конкісту вони розглядають виключно як злочин проти людяності.

► Як склалася доля місцевого населення після завоювання європейцями?

3. Наслідки і значення Великих географічних відкриттів

Географічні відкриття справили величезний вплив на економічне життя всієї Європи. Якщо раніше **головні торговельні шляхи** пролягали через Середземне й Балтійське море, то тепер вони **перемістилися в океани**. Виникла **світова торгівля**, що налаштовувала зв'язки між окремими материками. На відкриті континенти, до колоній везли вироби із заліза, зброю, тканини тощо. До країн Європи з Америки та Азії довозили тютюн, каву, чай, какао, прянощі, золото, срібло, коштовності. **Почалося формування світового ринку як складової частини економіки нового суспільства.**

Місце Італії як найбільш розвиненої торговельної країни у Європі посіли спершу Португалія та Іспанія, а згодом — Нідерланди та Англія. Новими центрами ділової активності стали такі європейські міста, як Кадіс і Севілья в Іспанії, Антверпен і Амстердам у Нідерландах, Лондон в Англії.

Європейці навчилися вирощувати дивовижні культури — кукурудзу, тютюн, томати. Споживання в їжу картоплі, кукурудзи, цукру, земляних горіхів, тропічних фруктів, м'яса індички виявилось дуже корисним. Крім того, продовольчі ресурси континенту збільшилися вдвічі. **Із поширенням картоплі європейці нарешті позбулися загрози голоду.** Кукурудза стала поживною їжею для людей та добрим кормом для худоби. Розвиток виробництва цукру у Бразилії та його експорт до Європи сприяли появі нових галузей харчової промисловості. Солодощі стали доступні не лише заможним, а й простим людям. У меню європейців з'явилися різноманітні рибні страви.

Перша колонія
(іспанська гравюра)

Безпосереднім наслідком відкриттів стало також створення **колоніальної системи**. Першими створили колоніальні імперії Португалія та Іспанія, згодом — Нідерланди, Англія, Франція. Володіння колоніями приносило країнам-колонізаторам величезні прибутки та сприяло розвитку їхньої економіки. Одночасно з цим воно спричинило початок *колоніальних війн*. Першою з них вважається спроба французів у 60-х рр. XVI ст. відібрати в іспанців північноамериканський півострів Флориду. У цій боротьбі англійці й французи стали користуватися послугами піратів, надаючи їм дозвіл нападати на іспанські кораблі і володіння за частину здобичі.

! **Колоніальні війни** — збройні зіткнення між великими державами за перерозподіл колоній.

Одним із найважливіших наслідків Великих географічних відкриттів стала «революція цін». У 40-х рр. XVI ст. ціна багатьох товарів почала стрімко зростати, дивуючи та обурюючи звиклих до усталених цін жителів Європи. Ціна хліба в XVI ст. зросла в 5–7 разів. Європейці звинувачували скупників, спекулянтів у завищенні цін, але причина дорожнечі полягала в тому, що кількість золота і срібла, завезеного до Європи з Америки та Індії, була надзвичайно великою. За приблизними підрахунками, до 1600 р. вона становила близько 186 т золота і 16 тис. т срібла. Це призвело до значного здешевлення золотих і срібних грошей та відповідного зростання цін на товари, що, у свою чергу, і зумовило значне зростання вартості життя.

! **«Револуція цін»** — знецінення грошей унаслідок падіння вартості золота і зростання цін на товари першої необхідності.

У країнах Європи ціни зростали по-різному. Найбільше і найшвидше в Іспанії, наприкінці XVI ст. вп'ятеро перевищивши ціни початку століття. В інших країнах — Німеччині, Англії, Нідерландах — ціни почали зростати лише з другої половини XVI ст. Тут процес відбувався набагато повільніше: у середньому ціни зросли у 2,5 раза.

Наплив дорогоцінних металів, збільшення попиту на ремісничі вироби завдяки заснуванню колоній у Новому Світі спричинили **виникнення нових підприємств, мануфактур**, на яких завдяки поділу праці виготовлялося набагато більше продукції, ніж у ремісничих майстернях.

! **Мануфактура** — велике підприємство, у якому використовувалися ручні знаряддя праці та існував поділ праці між робітниками. Завдяки поділу праці робітники на мануфактурі виготовляли значно більше виробів, ніж у ремісничій майстерні.

Також «революція цін» дала поштовх до аграрної революції в країнах Східної та Центральної Європи. Сеньйори, прагнучи збільшити виробництво сільськогосподарської продукції, захоплювали селянські та общинні землі, створювали на них великі маєтки. Селяни втрачали землю — єдине джерело свого існування. Замість оброку або грошової ренти за користування землею сеньйора вони мусили відробляти панщину. У деяких країнах велика кількість селян кидала своє господарство і йшла шукати роботу в міста. Але міста не могли поглинути таку велику кількість вільної робочої сили, що породжувало соціальні конфлікти, бідність.

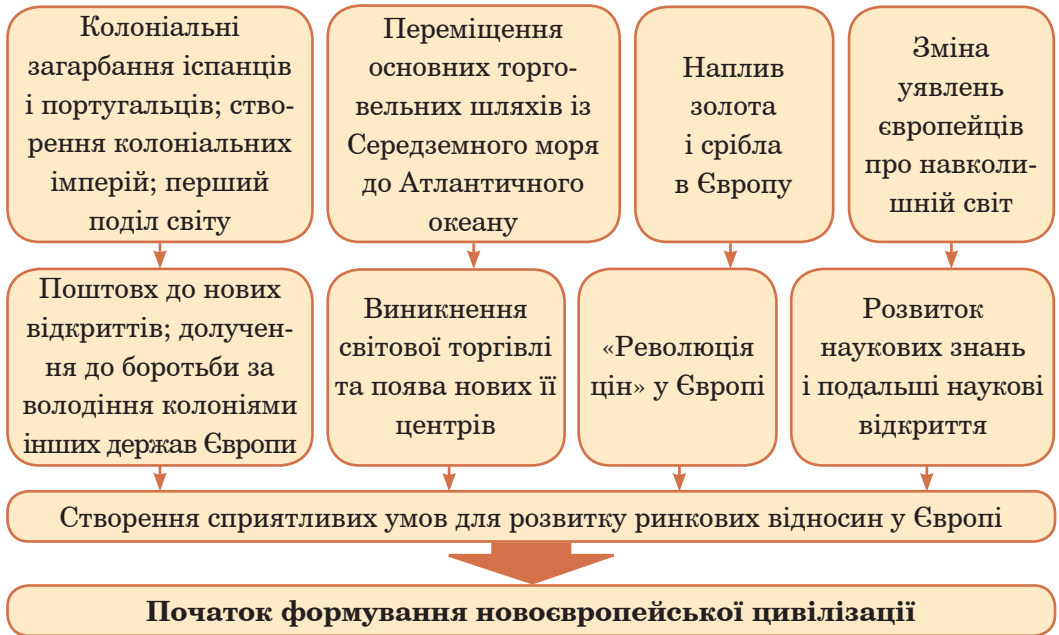
Епоха Великих географічних відкриттів охопила порівняно невеликий відтинок часу — від кінця XV до середини XVII ст., але за цей час сталися величезні зміни в уявленнях людей про світ, що їх оточував. На карті світу з'явилися нові континенти, острови, торговельні шляхи. Вже ніхто не мав сумнівів у тому, що Земля є кулею. **Великі географічні відкриття стали поштовхом до нових досліджень.** Розпочиналися пошуки легендарного Південного материка (Австралії), відомого з міфів сивої давнини. З'явився величезний матеріал для розвитку інших природничих наук — географії, біології, астрономії, фізики, хімії.

Людський розум заглиблювався дедалі більше в невідоме.

Тютюнова мануфактура

Географічні відкриття змінили звичну для європейців картину світу. Уперше вони відчули, наскільки величезним і різноманітним є навколишній світ. Він не закінчувався на березі Європи, що омивався океанськими хвилями, а розпросторувався дуже далеко.

Великі географічні відкриття викликали далекосяжні зміни в багатьох сферах життя тогочасної Європи, започаткували нові часи у світовій історії.

Робота з історичними джерелами

1. Із «Історії Індій» Бартоломеу де лас Каса (друга половина XVI ст.).

«Індіанці... працювали в ті часи неперервно, і на всіх важливих роботах над ними ставили жорстоких наглядачів — іспанців... Ці наглядачі поводитись із ними так суворо, жорстоко й нелюдяно, не даючи їм хвилини перепочинку ані вдень, ані вночі, що нагадували служителів пекла. Вони били індіанців палицями і дрюками, ... і ті не чули від них ласкавіших слів, аніж «собака»; і тоді, вимучені неперервним знущанням і грубою поведінкою наглядачів... і нестерпною працею без усякого відпочинку, усвідомлюючи, що в них немає ніякого майбутнього, крім неминучої смерті...

Таке становище було спричинено тим, що іспанці в той час намагались якомога скоріше добувати золото і дуже спішно проводили всі необхідні для цього роботи (а добування золота було незмінною і головною метою). Це тягло за собою виснаження і загибель індіанців, які звикли працювати мало, бо родюча земля не вимагала майже ніякої роботи і давала їм продукти харчування..., а тепер ці люди слабкого здоров'я були поставлені на неймовірно тяжкі, виснажливі роботи

і працювали безперестану. За шість–вісім місяців, поки група індіанців видобувала золото в копальнях..., помирала чверть, а то й третина робітників.

Переконавшись, що йдеться до загибелі всіх індіанців..., і не переймаючись при цьому нічим іншим, окрім свого збагачення, яке хотіли зробити ще більшим, іспанці вирішили, що було б непогано... привезти сюди замість померлих мешканців цих островів якомога більше рабів з інших місць».

● **Поміркуйте:**

1. Якими методами користувалися іспанці щодо індіанців?
2. Які наслідки мала така політика іспанців?

Висновки

Внаслідок завоювань іспанців у Новому Світі сформувалася найбільша в тогочасному світі іспанська колоніальна імперія, що простягалася від Вогняної Землі в Південній Америці до верхів'їв річки Ріо-Гранде в Північній Америці.

Великі географічні відкриття спричинили важливий і неоднозначний вплив на розвиток як європейських країн, так і відкритих європейцями континентів.

Закріпимо знання

1. Дайте оцінку діям іспанців під час завоювання Мексики та Перу. Ким, на вашу думку, були конкістадори: поширювачами християнської цивілізації чи жорстокими завойовниками?
2. Знайдіть спільне й відмінне в діях іспанців в Америці та португальців в Азії.
3. Якими були наслідки Великих географічних відкриттів для індіанців?
4. Схарактеризуйте зміни в розвитку торгівлі внаслідок Великих географічних відкриттів.
5. Що таке «революція цін»? Якими були її наслідки? Хто виграв, а хто програв від неї?
6. Як вплинули географічні відкриття на розвиток наукових знань?

● **Запам'ятайте дати:**

- 1495 р. — король і королева Іспанії видали указ, яким дозволяли всім бажаючим споряджати експедиції до нових земель на заході для пошуків золота.
- 1519 р. — захоплення Ернандо Кортесом держави ацтеків.
- 1532 р. — завоювання Франсиско Пісарро імперії інків.

А тим часом в Україні...

- 1505 р. — закріпачення селян на українських землях у складі Польщі.
- 1529 р. — ухвалення Першого Литовського статуту.